

**SEPEDI LELEME LA GAE: LEPHEPHE LA I
SEPEDI HOME LANGUAGE: PAPER I**

Nako: Diiri tše 3

Meputso: 100

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 14. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
 2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
 3. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
 4. Gore o tle o kgone go kgobela meputso, ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.
-

KAROLO YA A TEKAKWEŠIŠO**POTŠIŠO YA 1**

Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

- 1 Ke lepotlapotla, ngwana ga a le anye la mmagwe lehono ka ge di šetše di tšwele dipoelo tša Mphato wa Marematlou. Le bao ba sa kego ba reka kuranta lehono gona ba e rakediša mo nkego go kolwa dintlhwamakhura ka dipula tša mathomo tša lehlabula. Boletsogapele morwa 'a phakamaseme ba šetše ba rekile mokgobo wa tšona dikuranta tšeo gore ba tle ba ikhweletše mašeleng ka gona go turišetša bao go bona boroko e lego kgomo. Bontlelenayo le bona ke mohla ba hlokilego mosela bjalo ka pela e kilego ya re go dira ka mokgwa woo ya šala e hloka sa go bipa dithopa tša yona ka ge mesela e be e fedile lekgotleng.
- 2 Ge o feta ke lešata la lethabo, ke dillo, ke dikgakanego le tšona dipelaelo tša ge ba bangwe ba lla ka la go jabetšwa ka ge tše dingwe tša dithuto tša bona di se tša tšwa. Bao ba lla go ka barutiši ba go tšwafa ba kaaka bao ba itumišago ka go abela goba gona go lata borakgolokhukhu ba bona bao ba bego ba tsebega ka go kgona go betla, go bina le ge e le gona go tseba dipheko. Motho re mo tseba ka yona tsela yeo, ge dilo di sepetše gabotse ke bohlale bja gagwe, ge di sepetše gampe ke tša bantlhoi. Ke mo mahlatse a moloi a tšwelelago gona ka gore ge motho a thoma go lla a sola, moloi o napile o a batamela, a rwala tšholo yela gomme a tle a kgone go tumiša la gore moloi o kotsi setšhabeng. Ba bohlale le bona ba tle ba leme ba tlatše dišego ka ditseka tša balli ka gona gore molemi ga se mojanosi.
- 3 Ka kakaretšo dipoelo mo go la Mareseleng ga di nweše a mokgako. Le ge go le bjalo sekolo sa boDiphofa mono Makgemeng sona se itirile mphenyašilo wa dipoelo tša Mphato wa Marematlou ka gore go tloga go na le dinaledi tše lesome tšeo di akaretšago boHlase, Podumo, Kgokane, Mokete le Maropeng. Lethabo la Morena Diakanya ke la motswetši yo monanana. Kgoši Mokgopa o šetše a dutšwe ke ntšhi tsebeng gomme o rera go dira mokete wa kgoparara go tla go lebogiša bana bao ba Makgemeng le barutiši ba bona.
- 4 Ka kua gaMphofela gona go hlagile ya basadi koma ka gore maroga a ntshe ke a go garola pelo ya moloi. Monna o roga mosadi a šebetše ka ngwana. Sebakwa ke eng gomme mola Mphofela a selekilwe ke ge Mokgekolo mmagoPodumo a rile go thaba a ba a bolelela nonyana masegong ka la gore: "Gape ke rile go kwa go tšwelela ga yo Podumo, ka thabišwa ke ge ke ekwa gore Hlabirwa o gare o tata maseka a go tla go iša ba boPodumo sekolong. Re be re tlo e botša eng rena yona tšhelete ya yunibesithi re itlhokela le sente ye ya lešidi?"
- 5 "Le kgale Podumo ga a ye sekolong. Tšhelete e le gona goba e se gona, yoo yena ga a ye felo. Seema sa Bakone se re mošemane seroga monna, sešego o loga hlwaela. E ka se re mola Podumo a nnyatša nna ka tla ka mo hlomphe ka go mo iša sekolong. Ke tla ba ke se ka tswalwa ke Mokurwanyane gomme Sekgoronyane a nkamuša."
- 6 "Mahlatji'a Ngwaketse le Hunadi'a Gobetse! E šetše e sentše neng e se ešo ya ka ya thoma le go agela Molo?" Gwa realo mokgekolo mmagoPodumo.

- 7 "Morwa'go o ntlontlollotše. Ga ke sa na le seriti mo Mareseleng. Le mo ke rego ke bolela taba ke botšwa ge ke swanetše go kgona tša ka e lego morwa. Ke tle ke iše Podumo sekolong gomme a tle a mpolaye ka gore go nthoga gona o šetše a nthogile? Ka mo ga ka, sekolo se boa ka wona marematlou. Tše tša go hlwa motho a balabaletša mo nkego ke moruti wa Mojeremane, aowaowa! E sego ka mo. Ka mo re phetha setšo. Ke phetho, ke tuu!"
- 8 Gona moo kgabagareng yeo Podumo a fihla a hlakane hlogo ka lethabo. A hlalošetša batswadi ba gagwe gore o fentše lengwalo la marematlou ka dihora gomme ebile o thopile le mašeleng a go lefela yunibesithi. Ga se a le fetša Podumo, a no kwa tatagwe a mo tsena ganong a re: "O itapiša ka lefeela Podumo. Sekolong o ka se ye. Sa gago sekolo ke tlo go tsenya sona ka mo gae, e lego sekolo sa tlhompho le setho. Ga ke tlo hlwa ke nyatšišwa ke wena ka batho mo Mareseleng. Wena botša barutiši bao ba gago gore ka wona mokgwa wo o rutegile gomme o lokile, ba se hlwe ba itshwenya ka ditšhelete tša lefeela. Ditšhelete tše a di fiwe bana ba bangwe ka ge ba di hloka." O feditše ka ganong Mahlatji gomme ge go le yo a sego a mo kwa ke dibonwakeyena.

[E amantšwe go tšwa go: *Ngwana wa dipheko* – K. S. Riba: letl.46–48]

- 1.1 Hlaloša mmolelwana wo o thaletšwego temaneng ya 1. (1)
- 1.2 Akaretša temana ya 2 ka DINTLHA TŠE THARO. (3)
- 1.3 Go tšwa temaneng ya 3, sekolo se se šomilego gabotse sa be sa ntšha le dinaledi se agilwe motseng ofe? Kgetha karabo ya maleba:
- A Diphofa.
B Mareseleng.
C Makgemeng.
D Mokgopa. (1)
- 1.4 Go tšwa temaneng ya 4 na mokgalabje Mphofela o befedišitšwe ke eng? (1)
- 1.5 Mphofela ga a hlomphe mosadi wa gagwe. Thekga kgonthe ya taba ye ka NTLHA E TEE go tšwa temaneng ya 4. (1)
- 1.6 Go tšwa temaneng ya 5, hlaloša lebaka la Mphofela la go ganetša Podumo go tšwetša dithuto tša gagwe pele. (1)
- 1.7 Mantšu a: 'E šetše e sentše neng e se ešo ya ka ya thoma le go agela Molo?' temaneng ya 6 a tšweletša sekafoko sa seema. Se ngwalolle ka botlalo o be o hlaloše gore se sepelelana bjang le molaetša wa mmagoPodumo. (2)
- 1.8 Efa Podumo keletšo E TEE mabapi le maikutlo a tatagwe a temaneng ya 7. (1)
- 1.9 Go ya ka temana ya 8, na ke eng se se bego se thabišitše Podumo ntle le dipelo tša gagwe? (1)
- 1.10 Na ge o be o le tatagoPodumo o be o tla rarolla bjang bothata mabapi le mekgwa ya Podumo? Efa karabo ya gago ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)

- 1.11 Akanya batho ba bararo bao ba nago le maikarabelo a dipelo tše dibotse tša dithuto. (3)
- 1.12 Go ya ka molaotheo wa naga ngwala tokelo E TEE yeo Podumo a ka itšhireletšago ka yona mabapi le maitshwaro a tatagwe temaneng ya 8. (1)
- 1.13 Temaneng ya 7, tsopola mmolelwana woo o laetšago gore Mahlatji a ka se sa iša pele ka polelo. (1)
- 1.14 Na ke tshwanelo gore batho ba reke dikuranta tša go phatlalatša dipelo tša Mphato wa Marematlou ka bontši ka nepo ya go di rekiša ka theko ya godimo? Thekga karabo ya gago ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)
- 1.15 Maikutlo a gago ke afe mabapi le go phatlalatša dipelo tša marematlou kuranteng? Thekga karabo ya gago ka NTLHA E TEE. (2)
- 1.16 Akanya ditlamorago TŠE PEDI tše di ka hloiwago ke phatlalatšo ya dipelo tša Mphato wa Marematlou kuranteng. (2)

Meputso: 25

KAROLO YA B KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala temana ye e latelago ka kwešišo gomme o ngwale kakaretšo ya yona.

Ela hloko:

1. Akaretša se mongwadi a se hlalošago ka ga **bohlokwa bja go ikamogela** ka mantšu a a sa fetego a 90.
2. Ngwala ka tsela ya temana **goba** ka dintlha.
3. Dintlha e be tše šupa (7).
4. Ngwala ka mantšu a gago.
5. O se ke wa ngwala hlogo ya kakaretšo.

IKGANTŠHE KA GO BA WENA

Motho ke sebopiwa sa moswananoši. Ga go na motho yoo a ikgethetšego go ba yena. O no re ge a hlalefa a ikhwetša a le ka mokgwa woo a lego ka gona. Ka fao motho o swanetše go kgotsofalela se a lego sona le go ikamogela ka mokgwa wo a lego ka wona. Ge o na le mmele wo montši amogela se gore o tle o kgone go phela le go phedišana le batho ba bangwe ntle ga go lwa le bona. Ge ba go kwera ka mmele woo wa gago, itshegele. Hlokomela mmele wa gago ka go hlapa le go apara diaparo tše dikaone tša go go swanela gore batho ge ba go lebelela ba kgahlege. O tla bona o tla ipshina ka bophelo. Sa motho ke go itshepa.

Ge o se wa itekanela mmeleng le gona, tseba gore o bopilwe bjalo ka mang le mang yo a hemago moya wo wa mahala. Ka gona, ga go motho yo a lego kaone go feta wena. Itswalanye le batho gore ba tle ba kgone go go amogela. Phela le bona ka lerato le tlhompho, o tla bona ba tla go rata le go go hlompha. O tla ipshina ka bophelo ka gobane o tla ba o phela le magageno ka khutšo. Ge o hweditše mošomo, o dire ka botshepegi le bokgoni bjo o nago le bjona. O se inyatše wa re o ka se dire mošomo wa go kgahliša. Ge o ka o dira ka bokgoni mongmošomo o tla go rata le go go hlompha.

Motho wa go tšwa lapeng la bohlaki ga se a swanela go no re ke tšwa ka lapeng la bodiidi gomme ke hwile ke hwile. E ba le ponelopele gomme o ipotše gore lapa leno ga se wena e bile ga se ka phošo ge o tswaletšwe ka fao. Ipotše gore ke wena o tlogo tsoša lapa leno. O tla bona o tla atlega wa ba wa phološa lapa leno. Gape kgotlelelo e tswala katlego. O tla bona bophelo bo tla ba bonolo go wena le bao o phelago le bona. Motho yo a sa ipelaelego o ipshina ka bophelo.

[Mothopo: boitlhamelo]

Meputso: 10

KAROLO YA C THETO**POTŠIŠO YA 3 SERETO SEO SE SA BONWAGO**

Badišiša sereto sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

LENYALO – N. S. Puleng

Ga se mola go duduetšwa mekgolokwane,	
Ga se mola go tšhollwa direto go hlahlawetšwa,	2
Ga se mola pholo le phokwana di ewa ka lefase;	
Ke mola o laile pelo, o rokile molomo,	4
Ke mola o tswaletše mahlo o bona kgauswi,	
Ke mola o ripile lenao o badile diema tša Salomo.	6
Rena re bjalo ka phuthago ya Kgoši Mmopi,	
Re eme bjalo go ba dihlatse tša Mangwalo	8
Go paka moreronkgotho serotha godimo marung;	
Monyadiši ga se sejamolatša ke Ramasedi ka sebele,	10
Thapelo ke ya Moruti tšhegofatšo ke ya Legodimo,	
Lapa ke la lefase, moya ke wa bophelo, lehu ke la badimo.	12
Ba ikanne ba bantši ba šitilwe ka megokgo,	
Kgoro tša tsheko ba di tsene ka mehuta ya tšona,	14
Ba re ba lota mohlala wa lenyalo,	
Tlhame ya boa ka sa yona le mogolodi ka sa wona,	16
Boikano bjola bja fetoga tshepišo ya maaka,	
La tiba madibengmaso leselawatle la lenyalo.	18
Ka dirokolo le mešunkwane o ka se le rue lenyalo,	
Leruoruo la lona ke leratorato la maratorato,	20
Ge o itseparetše ka mabarebare lango le ka se thupele;	
Lapeng o itsenyetša diji le dithubanyametse,	22
Motse o tlo o hloka lenyalo wa le šupa ka letsikangope,	
Lenyalo la mmakgonthe ga le sa le gona go šetše fela lehu.	24

[Direto tša Sesotho sa Leboa – Prof. D. M. Kgobe: letl. 44]

- 3.1 Ntšha poeletšothomi temanathetong ya 1. (1)
- 3.2 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya kgokanyigare methalothetong ya 23 le 24 o be o ngwale mošomo wa yona. (2)
- 3.3 Ka ntlha E TEE akaretša diteng tša temanatheto ya mafelelo. (1)
- 3.4 Laetša sešura temanathetong ya bobedi o be o hlaloše mohola wa sona. (2)
- 3.5 Laetša morumokwano wo o tšwelelago temanathetong ya 3, go tloga mothalotheong wa 13 go fihla 16 o be o hlaloše gore ke wa mohuta mang. (2)
- 3.6 Hlaloša molaetša wa go iphihla wo o tšwelelago mothalotheong wa 16. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4 DIRETO TŠE DI BONWEGO

4.1 Badišiša sereto sa ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

RE MADIMABE BJANG! – O. K. Matsepe	
Ra belega a tloga, Mohlatlami le yena a re amoga – Mmagobanake, tlogela go riboga.	3
Tše kae dihlogo ke tše di fihlilwego Mola a bogadi maina o a filwego? Tswala ya rena ke ye e fahlilwego.	6
Go nkalela itesetše o lekile, Mafotwana ga a ntshe go padile; Mebele ya rena e bile e lapile.	9
E lego re šetšwe ke mang morago, Yoo ka tulamešidi a re rothothago? Tefo go e nyaka a e be se a se dirago!	12
Le homoletše eng, lena badimo, Ge le sa mmege le batametše legodimo? Sa ka sello se fihlišeng go Modimo.	15
Ge le sa rate, le gona lesetšang, Nna ga go sa le se se mmakatšang, Ke tla ba yo ke ikhomotšang.	18
Didimo go le hlabela nka se hlwe, Go nkholela selo ga le hlwe, Gobane ya ka peu le re e lahlwe.	21
A lena maina ke tla a reela mang, Go tseba lena le mang le mang Go ba segagaborena e sego sa ga bomang?	24
Seji sa lapa la ka ritaganya Mong wa ka, O tla khunamelwa ke ba mang mmogo le ba ka Ge ka la mongangapane go tswaletšwe la ka?	27

[Direto tša Sesotho sa Leboa – Prof. D. M. Kgobe: letl. 43]

4.1.1 Mohuta wo wa sereto ke thetokgwabo. Fahlela ka dintlha TŠE PEDI. (2)

4.1.2 Ka dintlha TŠE THARO laetša sebopego sa ka ntle sa sereto se o lebeletše methalotheto. (3)

- 4.1.3 Efa thekniki yeo moreti a e šomišitšego mothalothetong wa 5, o be o hlaloše mohola wa yona go ya ka tirišo. (2)
- 4.1.4 Efa molaetša wa sereto se. Thekga karabo ya gago ka NTLHA E TEE. (2)
- 4.1.5 Efa maikutlo a gago mabapi le diteng tša sereto se? Thekga karabo ya gago ka NTLHA E TEE. (2)

4.2 Bala sereto sa ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

MATHATA – Tauatswala, et al.

Ke bophelo re swere,	
Ebile ke tema re a kgatha,	2
Ke kobo re apere,	
Ebile ke makhura re a tlola.	4
Ke kudumela re a kgapha,	
Ebile ke seletšo re a letša,	6
Ke bogobe re a ja,	
Ebile re a šeba,	8
Ra ba ra fologetša.	
Re tswetšwe le ona,	10
Re godišwa le ona,	
Ebile re gola le ona,	12
Re godišwa ka ona,	
Ebile re golela ona,	14
Re godišana le ona.	
Re hlwa le ona,	16
Re dula le ona,	
Ra ba ra dudišana,	18
Re tsebana ka ona,	
Re kopana ka ona,	20
Ra ba ra robala ka ona,	
Ebile re tsoga ka ona le ona.	22
Re phela ka ona,	
Re phedišwa ke ona,	24
Ebile re phelela ona,	
Ra ba ra lla ka ona,	26
Re hwa ka ona,	
Re boe re hwele ona,	28
Ebile re hwa le ona,	
Ka lebaka la ona,	30
Ra ba ra bolokwa ka ona le ona.	
Go bothata go boima,	32
La mahlo le a iphalalela.	
A kwewa, a tsebja	34
Ebile a re tlaiša.	
A hlaba pelong,	36
A tsena kgopolong,	
A šulafatša mo moyeng,	38
Gomme a nwelela.	
A re nola mooko ra babja.	40

[Direto tša Sesotho sa Leboa – Prof. D. M. Kgobe: letl. 76]

- 4.2.1 Efa sekapolelo seo se šomišitšwego temanathetong ya 1 go tšweletša molaetša wa sereto se. (2)
- 4.2.2 Hlaloša tšhomišo ya thekniki ya theto mothalotheong wa 34. (2)
- 4.2.3 Efa mohlala wa morumokwanotia temanathetong ya mafelelo o be o hlaloše mohola wa wona. (2)
- 4.2.4 Sekaseka moko wa sereto se ka DINTLHA TŠE THARO. (3)
- [20]**

Meputso: 30

KAROLO YA D DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO POTŠIŠO YA 5

5.1 Lebeledišiša kwalakwatšo ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

SENO SA DISPRINGBOK!

O nyaka go ba sebakadi sa di *Springbok*? Gona enwa *Energade*. *Energade* e bušetša diminerale tše di tšwelego mmeleng wa gago ge o itšhidolla goba o raloka. E go fa maatla.

Energade, seno sa diSpringbok!

[E amantšwe go tšwa go: <<https://www.energade.co.za>>]

5.1.1 Na go bapatšwa eng papatšong ye? Kgetha karabo ya maleba:

- A Papadi ya *rugby*.
- B Kgwele ya *rugby*.
- C Seno sa *Energade*.
- D Seno sa di *Springbok*. (1)

5.1.2 Papatšo ye e lebišitšwe go bomang? (1)

5.1.3 Efa meholo YE MEBEDI ya sebakatšwa se. (2)

5.1.4 Efa mošomo wa leswao le '!' mo papatšong. (1)

5.1.5 Efa dintlha TŠE PEDI tšeo di tlogetšwego papatšong ye. (2)

5.1.6 Utolla leinakgopolo le le šomišitšwego go tšweletša molaetša wa papatšo ye. (1)

5.2 Bala temana ya ka tlase ka šedi gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Nako ya kresemose ke nako ya go ikhutša. Difeme tše dintši di a tswalelwa. Mebileng ke semphetekegofete ge yo mongwe le yo mongwe a gopotše ga ntilatilane. Nakong ye go na le tlhakahlakano ye e nyakago tlhokomelo ye kgolo.

Bafsa ka ge ba se na tsebe ba ikhwetša ba amegile dikotsing tša go fapana ka ge ba be ba enwa madila. Ba ebela le mebila, bošego le mosegare go bona go a swana. Mabakeng a mangwe ba a gobatšana. Se se hlolwa ke go nyatšana. Ga go yo a ikišago fase ge ba phošetšane. Yo mongwe le yo mongwe o ipona e le nkgwete.

Malapeng a mangwe go ithwalwa megono mola ka tshwanelo ba swanetše go thaba. Bafsa ba senya bokamoso bja bona ka go huetšwa ke megofe. Ke bongwanamaganagobotšwa. Batswadi ba šetše ba na le letšhogo la go ba kgala ka ge ba ba melela meno a ka godimo. Tše ka moka ba di dira ba lebetše gore batswadi ke bona ba swerego mahlatse a bona a go tšwelela bophelong. Motswadi le ge a ka ba yo mosehlana bjang le bjang, o swanetše go hlompša.

[Boitlhamelo]

5.2.1 Tsopola mohlala wa leba wo o tšwelelago temaneng ya mathomo o be o hlaloše mošomo wa lona. (2)

5.2.2 Na mošomo wa mantšu a: 'tše dintši' temaneng ya mathomo ke ofe? (1)

5.2.3 Lentšu le 'šetše' le le šomišitšwego temaneng ya mafelelo ke lethušī. Le šomiše lefokong bjalo ka lediri. (1)

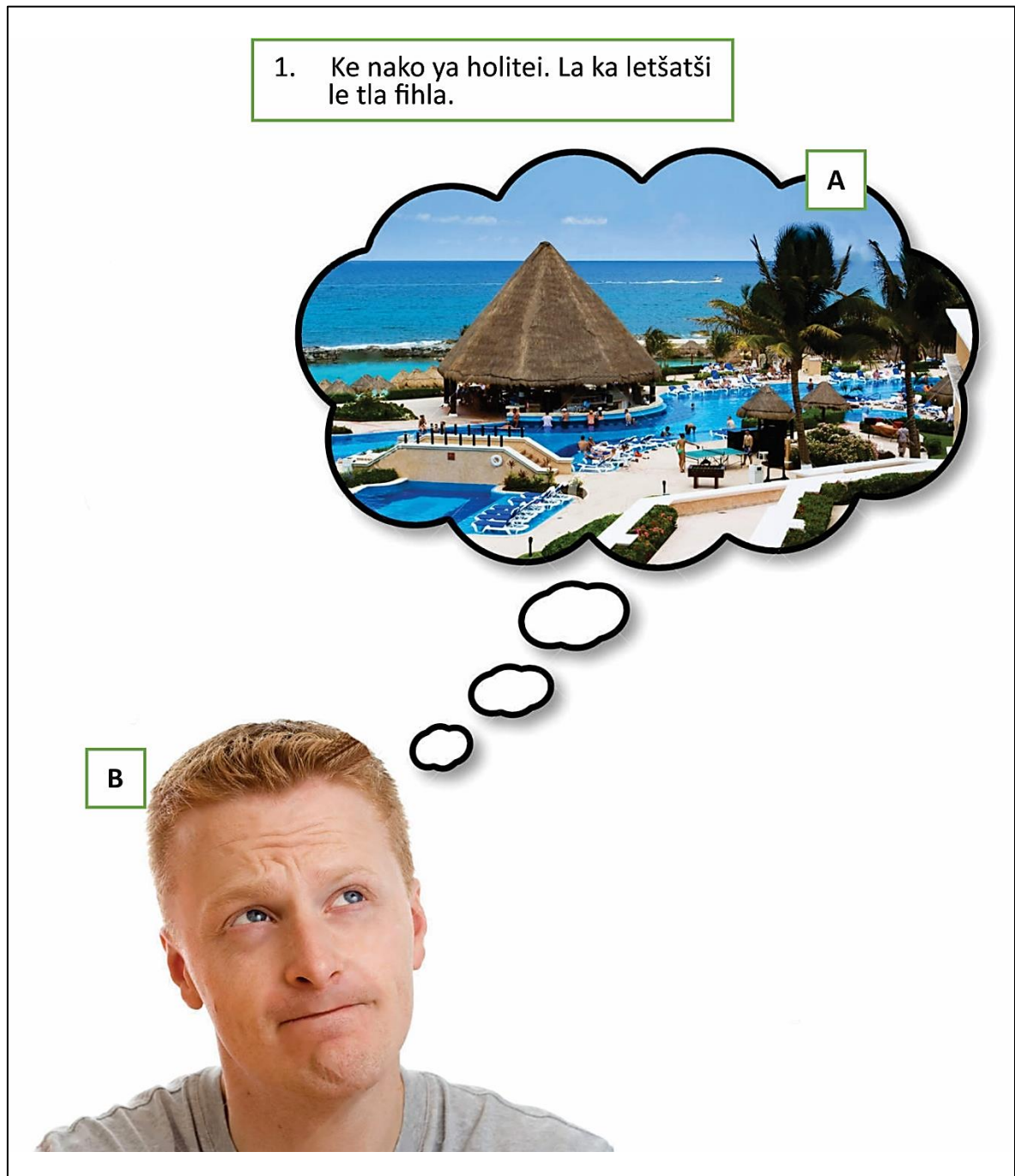
5.2.4 Hlaloša ka mo maatla a polelo a dirišitšwego ka gona lefokong la mathomo temaneng ya bobedi. (2)

5.2.5 Šomiša lekopanyi le 'mola' le le šomišitšwego temaneng ya mafelelo bjalo ka lešupi lefokong la gago. (1)

5.2.6 Hlaloša mmolelwana wo o thaletšwego temaneng ya mafelelo. (1)

5.2.7 Hlaloša phapano ya tšhomišo ya meselana ye e kotofaditšwego. (2)

5.3 Lebelela seswantšho se le mantšu a sona gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

[E amantšwe go tšwa go: <dreamtime.com>]

5.3.1 Kgetha karabo ya maleba. Ditiragalo tša seswantšho se di hlaloša:

- A Go lora
- B Go ipshina
- C Go nagana
- D Go dula

(1)

5.3.2 Hlaola leadingwa lefokong la 1 o be o ngwale lentšu la lona la maleba la Sepedi.

(2)

- 5.3.3 Hlama lefoko le le tšweletšago leamanyidiri ka sefahlego sa monna wa B o be o hlaloše gore ke ka lebaka la eng o realo. (2)
- 5.3.4 Šomiša lehlalosesetšagotee la lentšu le 'fihla' leo le šomišitšwego lefokong la 1, lefokong la gago go tšweletša kwešišo ya lona. (1)
- 5.3.5 Bopa lehlathi la felo ka seswantšho sa A. (1)
- 5.4 Badišiša temana ye e latelago gomme o e phošolle. **THALELA** mantšu a o a phošollotšego. Ela šedi go maswaodikga, tirišo ya tlhakakgolo, mopeleto, kgaogano le kgomagano ya mantšu, bjalobjalo.

Ke beditše kua mošate ka pela gomme ke belaela gore go na le taba. Podumo o a bona gore bophelo ba motho ga e sa le šeleng bjalo e šetše e fo ba soka. Ge le ka ngtikelela le nna, o tsebe gore mokotla wa ka wa ditaola ke wa ga go. bana beno ge ba ka lwa ba baka dintšwammeling tše tšaka e lego terekere le tšona dikgomo o ba tlogele. Seo o sego wa swanela go ba dumelela sona ke mokotla wo wa digagara. Ke bolela ka tsela ye ka gore le nna kua mošate lehonu ge morwarre a ka re šia ke nnete sa ka seabe ke a se tseba ke lefata le lerumo. O botše mago ke tšwele gomme tša go boa nka se di pake ka gore ba re o se mpotše tša mo o yago, o mpotše tša mo o tšwago.

[Ngwana wa dipheko – K. S. Riba: letl. 81]

(10)

Meputso: 35

Palomoka ya meputso: 100